

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی

IMAM KHOMEINI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

دانشکده علوم اجتماعی

گروه علوم سیاسی

عنوان:

تأثیر پایگاه اجتماعی هیأت وزیران ایران در تصمیم‌گیری‌های

کلان (راهبردی) دولت‌ها

۱۳۶۸-۱۳۸۸

پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته علوم سیاسی

دانشجو: ملیحه رمضانی

استاد راهنما: دکتر محمد رحیم عیوضی

استاد مشاور: دکتر یحیی فوزی

بهمن ۱۳۸۹

تقدیم بہ پدر عزیزم بہ پاس زحمات بی دریغش

و

تقدیم بہ مادر مہربانم بہ پاس محبت بی کرانش

تقدیر و تشکر

ابتدا از زحمات جناب آقای دکتر محمد رحیم عیوضی که در طول نخارش پایان نامه از راهنمایی‌های کراتقدر ایشان بهره فراوان برده‌ام، کمال تشکر و قدرانی را می‌نمایم. همچنین از جناب آقای دکتر محی فوزی، جناب آقای دکتر علی کریمی مله که از نظرات و راهنمایی‌های ایشان در نخارش پایان نامه استفاده نموده‌ام، نهایت سپاس را دارم. از جناب آقای دکتر حسین رفیع و جناب آقای دکتر قربانعلی قربانزاده که زحمت داوری این پایان نامه را انجام داده‌اند، سپاسگزارم.

همچنین از:

دکتر محمد علی نجفی

دکتر بشیر ناهد از ننگه

دکتر مرتضی محمدخان

دکتر عیسی کلاتری

دکتر غلامحسین الهام

دکتر جعفر توفیقی

حجت الاسلام عبدالواحد موسوی لاری

غلامرضا آقا زاده

مهرزاد نعمت زاده

کاظم وزیر یثمانه

سید محمد غرضی

غلامرضا فرورزش

ناصر خالقی

دکتر ایرج فاضل

طهاسب مظاهری

اکبر ترکان

اسحاق جهانگیری

دکتر مصطفی معین

سید صفدر حسینی

وسایر وزرانی که در دستیابی و تکمیل اطلاعات مربوط به بررسی پایگاه اجتماعی بنیاد وزیران کجک ارزنده ای نموده اند، کمال تشکر خود را ابراز می دارم. همچنین از کلیه بزرگوارانی که جهت انجام مصاحبه وقتی را به اینجانب اختصاص داده اند، قدردانی و سپاسگذاری می نمایم. در پایان نیز از گروه علوم سیاسی دانشگاه بین المللی امام خمینی^(ره)، گروه علوم سیاسی دانشگاه مازندران و کلیه ی کسانی که به نحوی در انجام این پایان نامه زحمت کشیده اند، تشکر ویژه دارم.

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)
معاونت آموزشی - مدیریت تحصیلات تکمیلی

فرم تأییدیه هیأت داوران جلسه دفاع از پایان‌نامه / رساله

بدین وسیله گواهی میشود جلسه دفاعیه از پایان‌نامه کارشناسی ارشد / دکتری
 دانشجوی رشته گرایش تحت عنوان
 در تاریخ ۱۳۸۸/۱۲/۱۳ در دانشگاه برگزار گردید و این پایان‌نامه با شماره و درجه
 مورد تأیید هیأت داوران قرار گرفت.

ردیف	سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبه‌ی دانشگاهی	دانشگاه یا مؤسسه	امضا
۱	استاد راهنما	دکتر محمد شمس‌الدین	دانشیار	دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)	
۲	استاد مشاور	دکتر حسین فوزی	دانشیار	دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)	
۳	داور خارج	دکتر حسین رشید	استاد	دانشگاه علامه طباطبائی	
۴	داور داخل	دکتر سحر نزاره	استاد	دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)	
۵	نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر سید محمد الهادی	استاد	دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)	

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)
معاونت آموزشی دانشگاه - مدیریت تحصیلات تکمیلی
(فرم شماره ۲۶)

تعهد نامه اصالت پایان نامه

اینجانب ملیحه رضایی دانشجوی رشته علوم سیاسی مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد بدین وسیله اصالت کلیه مطالب موجود در مباحث مطروحه در پایان نامه / رساله تحصیلی خود، با عنوان «تأثیر پایگاه اجتماعی هیأت وزیران ایران در تصمیم‌گیری‌های کلان (راهبردی) دولت‌ها» را تأیید کرده، اعلام می‌نمایم که تمامی محتوی آن حاصل مطالعه، پژوهش و تدوین خودم بوده و به هیچ وجه رونویسی از پایان نامه و یا هیچ اثر یا منبع دیگری، اعم از داخلی، خارجی و یا بین‌المللی، نبوده و تعهد می‌نمایم در صورت اثبات عدم اصالت آن و یا احراز عدم صحت مفاد و یا لوازم این تعهد نامه در هر مرحله از مراحل منتهی به فارغ التحصیلی و یا پس از آن و یا تحصیل در مقاطع دیگر و یا اشتغال و ... دانشگاه حق دارد ضمن رد پایان نامه نسبت به لغو و ابطال مدرک تحصیلی مربوطه اقدام نماید. مضافاً اینکه کلیه مسئولیت‌ها و پیامدهای قانونی و یا خسارت وارده از هر حیث متوجه اینجانب می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجوی ملیحه رضایی
امضاء و تاریخ ۱۳۸۹/۱۲/۱۲

چکیده

مطالعه و تحقیق درباره‌ی منشأ و پایگاه اجتماعی نخبگان و نقش آن در تصمیم‌گیری سیاسی از اساسی‌ترین تحقیقات در حوزه جامعه‌شناسی سیاسی است. پایگاه اجتماعی نشان‌دهنده موقعیت و جایگاه فرد در جامعه است؛ با مطالعه شغل فرد، شغل پدر، منابع درآمد، سن، سطح تحصیلات و ... می‌توان به پایگاه اجتماعی هر فرد پی برد. از دیدگاه جامعه‌شناسی سیاسی مجموعه‌ی این معیارها که از آن تحت عنوان پایگاه اجتماعی نام برده می‌شود، در تصمیم‌گیری راهبردی نخبگان سیاسی تأثیرگذار است. به عبارت دیگر، فرآیند تصمیم‌گیری در دستگاه قدرت و حکومت کشورها، به ویژه کشورهای درحال توسعه تحت تأثیر عوامل گوناگونی قرار دارد، از جمله عوامل تأثیرگذار در این زمینه، پایگاه و منشأ اجتماعی شخص نخبه است.

این پایان‌نامه با روش توصیفی - تبیینی، با بررسی پایگاه اجتماعی هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران در فاصله سال‌های ۱۳۶۸ - ۱۳۸۸ و همچنین بررسی تصمیمات کلان و راهبردی اتخاذ شده در دولت‌های هاشمی رفسنجانی (توسعه اقتصادی)، سید محمد خاتمی (توسعه سیاسی) و محمود احمدی‌نژاد (عدالت اجتماعی) به بررسی تأثیر پایگاه اجتماعی هیأت‌وزیران بر تصمیم‌گیری کلان و راهبردی این دولت‌ها می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، شاخصه‌های پایگاه اجتماعی از قبیل محیط تحصیل، شغل پدر و تعلق طبقاتی اعضای کابینه، نوع تخصص، محل زندگی و تولد و ... هر یک به نحوی در تصمیم‌گیری راهبردی هیأت وزیران این دولت‌ها تأثیرگذار بوده است. در واقع ارتباطی مستقیم بین پایگاه اجتماعی هیأت‌وزیران و تصمیمات کلان (راهبردی) اتخاذ شده در دولت‌های علی اکبر هاشمی رفسنجانی، سید محمد خاتمی و محمود احمدی‌نژاد وجود داشته است؛ هرچند نمی‌توان تأثیر سایر عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری هر یک از این دولت‌ها را نادیده گرفت. این امر ضرورت توجه بیشتر به انتخاب افرادی که متناسب با پایگاه اجتماعی، نوع تخصص و شرایط اجتماعی، عهده‌دار سمت‌ها و مناصب مهم و حساس سیاسی می‌شوند را دوچندان می‌کند، زیرا آینده هر نظام سیاسی در گرو تصمیماتی است که از جانب نخبگان و تصمیم‌گیرندگان سیاسی آنان اتخاذ می‌شود.

کلیدواژه‌ها: پایگاه اجتماعی، تصمیم‌گیری، تصمیم‌گیری کلان (راهبردی)، هیأت وزیران، جمهوری

اسلامی ایران

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	طرح مسأله
۳	سؤال اصلی
۳	سؤالات فرعی
۴	فرضیه‌ی اصلی تحقیق
۴	فرضیه‌های رقیب
۴	سوابق پژوهشی موضوع
۶	متغیرها
۶	بیان روش تحقیق
۷	سازمان‌دهی تحقیق
۸	نتایج عملی قابل پیش‌بینی از تحقیق

بخش اول : کلیات نظری و تاریخی

۱۰	مقدمه
۱۱	فصل اول: مفهوم شناسی
۱۱	۱ - پایگاه اجتماعی
۱۳	۱ - ۱ - انواع پایگاه‌ها
۱۳	۱ - ۲ - ملاک‌های تعیین پایگاه اجتماعی
۱۴	۲ - طبقه اجتماعی
۱۵	۲ - ۱ - شاخص‌های تعیین طبقه اجتماعی
۱۶	۳ - هیأت وزیران
۱۷	۴ - تصمیم‌گیری
۱۸	۵ - تصمیمات کلان (راهبردی)
۱۹	۶ - توسعه اقتصادی

۱۹.....	۷ - توسعه سیاسی.....
۲۰.....	نتیجه‌گیری.....
۲۲.....	فصل دوم: نظریه‌های پایگاه اجتماعی.....
۲۲.....	۱ - کارکردگرایی.....
۲۳.....	۱ - ۱- پیشینه‌ی تاریخی کارکردگرایی.....
۲۴.....	۱ - ۲- خصوصیات و ویژگی‌های اصلی دیدگاه کارکردگرایی.....
۲۵.....	۱ - ۲ - ۱- فونکسیون (کارکرد).....
۲۶.....	۱ - ۲ - ۲- یکپارچگی.....
۲۷.....	۱ - ۲ - ۳- ساخت.....
۲۷.....	۱ - ۲ - ۴- تعادل.....
۲۸.....	۱ - ۲ - ۵- ارزش.....
۲۹.....	۲ - نظریه تصمیم‌گیری.....
۲۹.....	۲ - ۱- تجزیه و تحلیل تصمیم‌گیری.....
۲۹.....	۲ - ۲- ویژگی‌های نظریه تصمیم‌گیری.....
۳۱.....	۲ - ۲ - ۱- موقعیت تصمیم‌گیری.....
۳۱.....	۲ - ۲ - ۲- دست‌اندرکاران تصمیم‌گیری (تصمیم‌گیرندگان).....
۳۳.....	۲ - ۲ - ۳- سازمان تصمیم‌گیری.....
۳۴.....	۲ - ۲ - ۴- فرآیند تصمیم‌گیری.....
۳۶.....	۲ - ۲ - ۵- پیامد تصمیم‌گیری.....
۳۶.....	نتیجه‌گیری.....
۳۹.....	فصل سوم: مروری تاریخی به جایگاه دولت‌ها در تصمیم‌گیری جامعه ایران معاصر.....
۳۹.....	۱ - بررسی هیأت دولت و کابینه‌های ایران.....
۱ - ۱ - ۱.....	۱ - از کابینه میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا آغاز سلطنت رضاشاه پهلوی (۱۲۸۵ -
۴۰.....	۱۳۰۴).....
۴۲.....	۱ - ۲ - از آغاز سلطنت رضاشاه تا آغاز سلطنت محمدرضا شاه (۱۳۰۴ - ۱۳۲۰).....
۴۴.....	۱ - ۳ - از آغاز سلطنت محمدرضا شاه تا پیروزی انقلاب اسلامی ایران (۱۳۲۰ - ۱۳۵۷).....

۲ - نحوه‌ی تصمیم‌گیری در ساختار قدرت سیاسی با توجه به رویکرد مقایسه‌ای به وضعیت دولت‌ها در سه دوره (مشروطه، رضاشاه، محمدرضاشاه).....	۴۶
نتیجه‌گیری.....	۴۷

بخش دوم: معرفی و تحلیل پایگاه اجتماعی هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸ - ۱۳۸۸)

مقدمه.....	۴۹
فصل اول: کابینه‌های پس از انقلاب اسلامی ایران	۵۰
کابینه اول علی اکبر هاشمی رفسنجانی (۱۳۶۸ - ۱۳۷۲).....	۵۲
کابینه دوم علی اکبر هاشمی رفسنجانی (۱۳۷۲ - ۱۳۷۶).....	۵۴
کابینه اول سید محمد خاتمی (۱۳۷۶ - ۱۳۸۰).....	۵۶
کابینه دوم سید محمد خاتمی (۱۳۸۰ - ۱۳۸۴).....	۵۹
کابینه محمود احمدی‌نژاد (۱۳۸۴ - ۱۳۸۸).....	۶۲
نتیجه‌گیری.....	۶۵

فصل دوم: بررسی پایگاه اجتماعی هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران.....

۱ - پایگاه اجتماعی و موقعیت سنی هیأت وزیران.....	۷۰
۲ - پایگاه اجتماعی و جنسیت هیأت وزیران.....	۷۳
۳ - پایگاه اجتماعی و تحصیلات هیأت وزیران.....	۷۴
۳ - ۱ - پایگاه اجتماعی و سطح تحصیلات هیأت وزیران.....	۷۵
۳ - ۲ - پایگاه اجتماعی و رشته تحصیلی (نوع تخصص) هیأت وزیران.....	۷۷
۳ - ۳ - پایگاه اجتماعی و محل تحصیلات هیأت وزیران.....	۸۰
۴ - پایگاه اجتماعی و وضعیت شغلی هیأت وزیران.....	۸۶
۴ - ۱ - پایگاه اجتماعی و شغل اصلی هیأت وزیران.....	۸۷
۴ - ۲ - پایگاه اجتماعی و توزیع سمت (مسئولیت) هیأت وزیران.....	۸۹
۴ - ۳ - پایگاه اجتماعی و منابع درآمد هیأت وزیران.....	۹۱
۵ - پایگاه اجتماعی و محل تولد هیأت وزیران.....	۹۲
۵ - ۱ - محل تولد هیأت وزیران به تفکیک استان.....	۹۲
۵ - ۲ - محل تولد هیأت وزیران به تفکیک شهر و روستا.....	۹۵

۶ - پایگاه اجتماعی و شغل پدر هیأت وزیران..... ۹۶

بخش سوم: تأثیر پایگاه اجتماعی هیأت وزیران در تصمیم‌گیری‌های کلان دولت‌ها (۱۳۶۸

- ۱۳۸۸)

مقدمه..... ۱۰۱

فصل اول: تصمیمات کلان سه دوره دولت‌های جمهوری اسلامی ایران..... ۱۰۲

۱ - تصمیم کلان (راهبردی) و توسعه اقتصادی..... ۱۰۳

۲ - تصمیم کلان (راهبردی) و توسعه سیاسی..... ۱۰۵

۳ - تصمیم کلان (راهبردی) و عدالت اجتماعی..... ۱۰۷

نتیجه‌گیری..... ۱۱۰

فصل دوم: بررسی دیدگاه‌های مختلف در رابطه با تأثیر پایگاه اجتماعی بر تصمیم‌گیری

راهبردی..... ۱۱۱

نتیجه‌گیری..... ۱۱۳

فصل سوم: تأثیر پایگاه اجتماعی هیأت وزیران در تصمیم‌گیری‌های کلان (راهبردی) دولت‌ها، ۱۳۶۸ -

۱۳۸۸..... ۱۱۵

۱ - تأثیر پایگاه اجتماعی هیأت وزیران بر تصمیم‌گیری کلان دولت علی اکبر هاشمی رفسنجانی

(۱۳۶۸ - ۱۳۷۶)..... ۱۱۶

۲ - تأثیر پایگاه اجتماعی هیأت وزیران بر تصمیم‌گیری کلان دولت سید محمد خاتمی (۱۳۷۶ -

۱۳۸۴)..... ۱۳۱

۳ - تأثیر پایگاه اجتماعی هیأت وزیران بر تصمیم‌گیری کلان دولت محمود احمدی‌نژاد (۱۳۸۰ -

۱۳۸۴)..... ۱۴۲

نتیجه‌گیری..... ۱۴۸

منابع..... ۱۵۱

الف - فارسی..... ۱۵۱

ب - لاتین..... ۱۵۸

پیوست ۱ - مصاحبه‌ها..... ۱۵۹

عبدالواحد موسوی لاری..... ۱۶۰

عیسی کلانتری..... ۱۶۷

جعفر توفیقی..... ۱۷۲

پیوست ۲ - تصاویر..... ۱۷۸

فهرست جدول‌ها

بخش دوم: معرفی و تحلیل پایگاه اجتماعی هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸) -

(۱۳۸۸)

فصل اول: کابینه‌های پس از انقلاب اسلامی ایران..... ۵۰

جدول شماره (۲ - ۱ - ۱) ترکیب هیأت وزیران کابینه اول هاشمی رفسنجانی (۱۳۶۸ - ۱۳۷۲)..... ۵۲

جدول شماره (۲ - ۱ - ۲) ترکیب هیأت وزیران کابینه دوم هاشمی رفسنجانی (۱۳۷۲ - ۱۳۷۶)..... ۵۵

جدول شماره (۲ - ۱ - ۳) ترکیب هیأت وزیران کابینه اول سید محمد خاتمی (۱۳۷۶ - ۱۳۸۰)..... ۵۷

جدول شماره (۲ - ۱ - ۴) ترکیب هیأت وزیران کابینه دوم سید محمد خاتمی (۱۳۸۰ - ۱۳۸۴)..... ۶۰

جدول شماره (۲ - ۱ - ۵) ترکیب هیأت وزیران کابینه اول محمود احمدی‌نژاد (۱۳۸۴ - ۱۳۸۸)..... ۶۳

فصل دوم: بررسی پایگاه اجتماعی هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران..... ۶۶

جدول شماره (۲ - ۲ - ۱) سابقه عضویت وزرا در کابینه‌های بعد از انقلاب اسلامی ایران (۱۳۵۷) -

..... (۱۳۸۸) ۶۷

جدول شماره (۲ - ۲ - ۲) سابقه عضویت وزرا در کابینه‌های بعد از انقلاب اسلامی ایران (۱۳۵۷) -

..... (۱۳۸۸) به تفکیک دولت‌ها..... ۶۸

جدول شماره (۲ - ۲ - ۳) سن ورود وزیران جمهوری اسلامی ایران به هیأت دولت (۱۳۶۸) -

..... (۱۳۸۸) ۷۱

جدول شماره (۲ - ۲ - ۴) سن ورود وزیران جمهوری اسلامی ایران به هیأت دولت به تفکیک

دولت‌ها (۱۳۶۸ - ۱۳۸۸)..... ۷۲

جدول شماره (۲ - ۲ - ۵) سطح تحصیلات هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸) -

..... (۱۳۸۸) ۷۵

جدول شماره (۲ - ۲ - ۶) سطح تحصیلات هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران به تفکیک دولت‌ها

..... (۱۳۶۸ - ۱۳۸۸) ۷۶

جدول شماره (۲ - ۲ - ۷) رشته تحصیلی هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸) -

..... (۱۳۸۸) ۷۸

- جدول شماره (۲ - ۲ - ۸) رشته تحصیلی هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران به تفکیک دولت‌ها
 ۱۳۶۸ - ۱۳۸۸)..... ۷
- جدول شماره (۲ - ۲ - ۹) محل تحصیل هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸ -
 ۱۳۸۸)..... ۸۱
- جدول شماره (۲ - ۲ - ۱۰) محل تحصیل هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران به تفکیک دولت‌ها
 ۱۳۶۸ - ۱۳۸۸)..... ۸۲
- جدول شماره (۲ - ۲ - ۱۱) محل تحصیل وزرای تحصیل کرده در ایران به تفکیک حوزوی و
 دانشگاهی (۱۳۶۸ - ۱۳۸۸)..... ۸۲
- جدول شماره (۲ - ۲ - ۱۲) توزیع شغل هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸ - ۱۳۸۸)
 ۸۷.....
- جدول شماره (۲ - ۲ - ۱۳) توزیع سمت هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸ -
 ۱۳۸۸)..... ۹۰
- جدول شماره (۲ - ۲ - ۱۴) محل تولد هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران به تفکیک استان (۱۳۶۸ -
 ۱۳۸۸)..... ۹۳
- جدول شماره (۲ - ۲ - ۱۵) محل تولد هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران به تفکیک شهر و روستا
 ۱۳۶۸ - ۱۳۸۸)..... ۹۵
- جدول شماره (۲ - ۲ - ۱۶) توزیع شغل پدر هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸ -
 ۱۳۸۸)..... ۹۷

بخش سوم: تأثیر پایگاه اجتماعی هیأت وزیران در تصمیمات کلان (راهبردی) دولت‌ها (۱۳۶۸ - ۱۳۸۸)

- فصل سوم: تأثیر پایگاه اجتماعی هیأت وزیران در تصمیم‌گیری کلان (راهبردی) دولت‌ها، ۱۳۶۸ -
 ۱۳۸۸**..... ۱۱۵
- جدول شماره (۳ - ۳ - ۱) بررسی سابقه حضور وزیران کابینه هاشمی رفسنجانی که در ترکیب
 دولت‌های بعد از انقلاب حضور داشتند (۱۳۵۷ - ۱۳۶۸)..... ۱۲۲
- جدول شماره (۳ - ۳ - ۲) تأثیر پایگاه اجتماعی هیأت‌وزیران بر تصمیم‌گیری کلان (راهبردی) دولت
 هاشمی رفسنجانی..... ۱۳۰

جدول شماره (۳ - ۳ - ۳) تأثیر پایگاه اجتماعی هیأت وزیران بر تصمیم‌گیری کلان (راهبردی) دولت سید محمد خاتمی..... ۱۴۱

فهرست شکل‌ها

بخش اول: کلیات نظری و تاریخی

فصل دوم: نظریه‌های پایگاه اجتماعی..... ۲۳

شکل شماره (۱ - ۲ - ۱) مراحل چهارگانه فرآیند تصمیم‌گیری..... ۳۴

شکل شماره (۱ - ۲ - ۲) چرخه تصمیم‌گیری..... ۳۵

شکل شماره (۱ - ۲ - ۳) تأثیر پایگاه اجتماعی بر تصمیم‌گیری از دیدگاه دو نظریه تصمیم‌گیری و

کارکردگرایی..... ۳۸

فصل سوم: مروری تاریخی به جایگاه دولت‌ها در تصمیم‌گیری جامعه ایران..... ۳۹

شکل شماره (۱ - ۳ - ۱) سیر تغییرات وزارتخانه‌ها از کابینه میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا آغاز

سلطنت رضاشاه (۱۲۸۵ - ۱۳۰۴)..... ۴۱

شکل شماره (۱ - ۳ - ۲) سیر تغییرات وزارتخانه‌ها در عصر رضاشاه (۱۳۰۴ - ۱۳۲۰)..... ۴۳

شکل شماره (۱ - ۳ - ۳) سیر تغییرات وزارتخانه‌ها در عصر محمدرضاشاه (۱۳۲۰ - ۱۳۵۷)..... ۴۵

بخش دوم: معرفی و تحلیل پایگاه اجتماعی هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران

(۱۳۶۸ - ۱۳۸۸)

فصل دوم: بررسی پایگاه اجتماعی هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران..... ۵۰

شکل شماره (۱ - ۲ - ۲) مقایسه سطح تحصیلات هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران به تفکیک

دولت‌ها (۱۳۶۸ - ۱۳۸۸)..... ۸۴

شکل شماره (۲ - ۲ - ۲) مقایسه حوزه تخصص هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران به تفکیک

دولت‌ها (۱۳۶۸ - ۱۳۸۸)..... ۸۵

شکل شماره (۲ - ۲ - ۳) مقایسه محل تحصیل هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران به تفکیک

دولت‌ها (۱۳۶۸ - ۱۳۸۸)..... ۸۶

مقدمه

طرح تحقیق

طرح مسأله

مطالعه و تحقیق درباره‌ی منشأ و پایگاه اجتماعی نخبگان و نقش آنان در تصمیم‌گیری سیاسی و شکل دادن به رفتار اجتماعی همانند ضرورت تحقیق و شناخت ساختار طبقاتی جامعه نه تنها از آن جهت سودمند است که کلید فهم و تبیین دستگاه قدرت حکومتی را به دست می‌دهد، بلکه همچنین از آن جهت سودمند می‌باشد که گروه نخبه از مؤثرترین عوامل و نیروهای سیاسی - اجتماعی بوده و در کشورهای در حال توسعه تقریباً تمامی رفتارها و تصمیم‌گیری‌ها به علایق و منافع این گروه بستگی دارد. علاوه بر آن، شناسایی ساختار سیاسی جامعه ایران و بررسی نحوه‌ی تصمیم‌گیری در ساخت سیاسی بدون آگاهی از خصوصیات کمی و کیفی گروه نخبه سیاسی بی‌نتیجه بوده؛ از این رو تحقیق در باب نخبگان و منشأ اجتماعی آن‌ها در جامعه‌ی ایران همانند سایر جوامع از اساسی‌ترین تحقیقات در حوزه‌ی جامعه‌شناسی سیاسی است (ازغندی، ۱۳۷۶: ۸).

پایگاه اجتماعی* به موقعیت و جایگاهی اطلاق می‌شود که فرد در گروه و یا مرتبه‌ی اجتماعی یک گروه در مقایسه با گروه‌های دیگر کسب می‌کند. پایگاه و موقعیت اجتماعی فرد، حقوق و مزایای شخص را تعیین می‌کند (کوئن، ۱۳۸۷: ۸۰). نکته‌ای که در این ارتباط باید به آن اشاره نمود این است، به طور کلی فرآیند تصمیم‌گیری در دستگاه قدرت و حکومت کشورها، به ویژه کشورهای در حال توسعه تحت تأثیر عوامل گوناگونی قرار دارد، یکی از عواملی که می‌تواند در این زمینه تأثیر گذار باشد، پایگاه و منشأ اجتماعی شخص نخبه است. از طریق مطالعه شغل پدر، شغل خود فرد، محل تولد، سن، تحصیلات و امتیازات علمی و ... می‌توان به پایگاه اجتماعی هر فرد پی برد. از دیدگاه جامعه‌شناسی سیاسی مجموعه‌ی این معیارها که از آن تحت عنوان پایگاه اجتماعی نام برده می‌شود در تصمیم‌گیری کلان (راهبردی) نخبگان سیاسی تأثیر گذار است،

* Social Status

در واقع پایگاه اجتماعی با شکل دادن به ذهنیت و نگرش افراد در اتخاذ تصمیمات از جانب آنان تأثیرگذار است. می‌توان گفت بسیاری از تصمیمات، جهت‌گیری‌ها و رفتارهای نخبگان تحت تأثیر پایگاه اجتماعی و تعلق شخص نخبه به گروه خاص قرار دارد. در جمهوری اسلامی ایران، هیأت وزیران نقش مهمی در اتخاذ تصمیمات دارند، تصمیماتی که از اهمیت بسیار زیادی برخوردار بوده، تا جایی که آینده‌ی جمهوری اسلامی ایران بستگی زیادی به تصمیمات اتخاذ شده دارد.

در این راستا محقق درصدد است تا با بررسی پایگاه اجتماعی هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران از دولت علی اکبر هاشمی رفسنجانی تا پایان دولت اول محمود احمدی‌نژاد (۱۳۶۸-۱۳۸۸) به تبیینی از تأثیر پایگاه اجتماعی بر تصمیمات کلان (راهبردی) اتخاذ شده در هر یک از دولت‌ها دست یابد. مساله‌ی اصلی از این حیث حائز اهمیت است، نخبگان سیاسی به ویژه آنانی که در رأس قدرت سیاسی قرار داشته و از اختیار تصمیم‌گیری در سطوح کلان و راهبردی جامعه برخوردارند، می‌توانند تأثیر و نقش مهمی در تصمیم‌گیری‌ها به‌ویژه تصمیمات مهم و راهبردی ایفا نمایند. از طرف دیگر، علاوه بر اهمیت و حساسیت ذاتی تصمیم‌گیری کلان (راهبردی)، شرایط خاص نظام جمهوری اسلامی ایران، از آنجایی که همواره در معرض مسائل گوناگونی قرار دارد که ممکن است موجودیت آن را با خطر مواجه سازند، اتخاذ تصمیمات کلان (راهبردی) از اهمیت و حساسیت بیشتری به ویژه در رابطه با حفظ و بقای نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران برخوردار می‌شود.

سؤال اصلی

پایگاه اجتماعی هیأت وزیران ایران (۱۳۶۸-۱۳۸۸) چه تأثیری در تصمیم‌گیری‌های کلان (راهبردی) هر یک از دولت‌های این مقطع داشته است؟

سؤالات فرعی

- چه تعریفی از پایگاه اجتماعی و دیدگاه‌های مطرح شده درباره‌ی آن می‌توان ارائه نمود؟
- دولت‌هایی که طی سال‌های (۱۳۶۸-۱۳۸۸) در ایران استقرار یافته‌اند، کدامند و هیأت وزیران هر یک از این دولت‌ها شامل چه افرادی است؟
- پایگاه اجتماعی هیأت وزیران ایران در هر یک از این دولت‌ها به چه صورت بوده است؟
- چه تصمیماتی را می‌توان به عنوان تصمیمات کلان هر یک از دولت‌ها در نظر گرفت؟

فرضیه‌ی اصلی تحقیق

پایگاه اجتماعی هیأت وزیران ایران (۱۳۶۸-۱۳۸۸)، تأثیر به‌سزایی در جهت‌دهی به تصمیمات کلان (راهبردی) و نیز اتخاذ تصمیمات راهبردی در راستای تمایلات و خواسته‌های طبقاتی هر یک از این دولت‌ها داشته است.

فرضیه‌های رقیب

۱. پایگاه اجتماعی هیأت وزیران ایران (۱۳۶۸-۱۳۸۸) تأثیری در تصمیمات کلان (راهبردی) هر دولت نداشته است.
۲. پایگاه اجتماعی هیأت وزیران ایران (۱۳۶۸-۱۳۸۸) در تصمیم‌گیری‌های دولت‌ها نقش داشته است اما تأثیر آن در زمینه‌ی تصمیمات خرد و جزئی بوده است.

سوابق پژوهشی موضوع

در ارتباط با موضوع پژوهش مورد نظر، کتاب یا مقاله‌ای که پایگاه اجتماعی هیأت‌وزیران ایران و تأثیر آن بر تصمیم‌گیری‌های کلان (راهبردی) در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران را مورد بررسی قرار دهد وجود ندارد، البته کتب و منابعی وجود دارد که براساس آن می‌توان به بررسی موضوع مورد نظر پرداخت. به طور کلی می‌توان منابع موجود را به سه دسته تقسیم نمود: دسته‌ی اول منابعی است که به بررسی پایگاه اجتماعی و نظریه‌های مرتبط با آن می‌پردازد؛ به عنوان مثال، کتاب «مبانی جامعه‌شناسی» نوشته‌ی بروس کوئن (کوئن، ۱۳۸۷) که در آن نویسنده به تعریف پایگاه اجتماعی و مطالب مرتبط با آن پرداخته است. همچنین کتاب «مقدمات جامعه‌شناسی» نوشته‌ی منوچهر محسنی (محسنی الف، ۱۳۷۵) کتاب دیگری در این رابطه است؛ این کتاب ضمن بیان پایگاه اجتماعی، ملاک‌هایی را که می‌توان برای پایگاه اجتماعی در نظر گرفت، مطرح می‌نماید. کتاب «نظریه‌های جامعه‌شناختی» نوشته‌ی غلامعباس توسلی (توسلی، ۱۳۸۷) نیز از جمله کتاب‌های دیگری است که در آن به نظریات جامعه‌شناسی سیاسی پرداخته شده است.

دسته‌ی دوم کتاب‌هایی است که به بررسی پایگاه اجتماعی نخبگان و هیأت وزیران ایران در سال‌های پیش از انقلاب اسلامی ایران پرداخته است؛ به عنوان مثال علیرضا ازغندی در کتاب «نخبگان سیاسی ایران بین دو انقلاب» (ازغندی الف، ۱۳۸۵) به بررسی نخبگان سیاسی عصر قاجار و پهلوی پرداخته و در بررسی نخبگان سیاسی عصر پهلوی، پایگاه اجتماعی و خاستگاه طبقاتی نخبگان قوه مجریه و مقننه را مورد تحلیل و بررسی قرار داده است، ولی هیچ‌گونه اشاره‌ای به دوران پس از انقلاب اسلامی و پایگاه و خاستگاه طبقاتی هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران ننموده است. کتاب دیگری که در این ارتباط وجود دارد، کتاب «درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران» (ازغندی ب، ۱۳۸۵) است. او در این کتاب ضمن بیان وضعیت

طبقات گوناگون جامعه از مشروطه تا پس از انقلاب اسلامی ایران به بررسی پایگاه اجتماعی و خاستگاه طبقاتی نمایندگان مجلس شورای اسلامی از دوره‌ی اول تا ششم پرداخته است؛ این کتاب به بررسی هیأت وزیران ایران و پایگاه اجتماعی آنان پرداخته است.

علاوه بر آن زهرا شجیعی در کتاب چهار جلدی خود «نخبگان سیاسی ایران از انقلاب مشروطیت تا انقلاب اسلامی» (شجیعی، ۱۳۷۲) به بررسی نخبگان سیاسی ایران پرداخته، نویسنده در جلد اول کتاب، وزارت و تطور آن از قاجار تا انقلاب اسلامی ایران را مطرح نموده است. او در جلد دوم به بررسی پایگاه اجتماعی و خاستگاه طبقاتی نخست وزیران و وزیران عصر مشروطیت پرداخته، در جلد سوم دولت‌ها و اعضای هیأت‌وزیران از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی ایران را مورد بررسی قرار داده است و در جلد چهارم پایگاه اجتماعی نمایندگان مجلس دوران مشروطه تا انقلاب اسلامی ایران را مورد تحلیل قرار داده است. این مجموعه‌ی چهار جلدی یکی از منابع مفید و قابل استفاده در این زمینه است اما مربوط به عصر مشروطیت بوده و هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران را شامل نمی‌شود.

دسته‌ی سوم منابعی است که بر اساس آن می‌توان به بررسی عملکرد و تصمیمات اتخاذ شده توسط هر یک از دولت‌ها پرداخت، این امر بیشتر از طریق مطالعه و مراجعه به کارنامه و اقدامات هر دولت محقق می‌شود. یکی از منابع قابل استفاده در این زمینه، کتاب «تحولات سیاسی اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی ایران» (فوزی، ۱۳۸۴) است که در آن به مباحث ایران بعد از انقلاب و تحولات در عرصه‌های گوناگون جامعه پرداخته شده است. کتاب دیگر تحت عنوان «گفتمان‌های حاکم بر دولت‌های بعد از انقلاب در جمهوری اسلامی ایران» (حسین‌زاده، ۱۳۸۶) است که در آن نویسنده گفتمان‌های حاکم بر جمهوری اسلامی ایران از دولت موقت مهدی بازرگان تا پایان دولت سید محمد خاتمی را مورد بررسی قرار داده است. علاوه بر آن می‌توان با مراجعه به برنامه‌های توسعه که در ایران اجرا شده به بررسی موضوع مورد نظر پرداخت. این دسته از منابع نیز مانند دو دسته‌ی قبل، پایگاه اجتماعی هیأت وزیران ایران و تأثیر آن بر تصمیم‌گیری‌های کلان (راهبردی) را بررسی نموده است، بلکه مهم‌ترین اقدامات، جهت‌گیری‌ها و تحولات پس از انقلاب اسلامی ایران را مطرح نموده است.

درونمایه‌ی اصلی این پژوهش و ویژگی اساسی این پایان‌نامه که آن را از نوشته‌های دیگر متمایز می‌سازد، بررسی پایگاه اجتماعی هیأت وزیران جمهوری اسلامی ایران است. تفاوت اصلی این پژوهش با کارهای قبلی توجه به عامل پایگاه اجتماعی و نقش آن در تصمیم‌گیری کلان (راهبردی) است.

متغیرها

متغیرهای پژوهش حاضر که رابطه‌ی علی بین دو متغیر را تشکیل می‌دهد، عبارتند از: